

Pravopisi i gramatike u školskoj uporabi od 1918. do 1945.

[HTTPS://DOI.ORG/10.17234/9789533793467.20](https://doi.org/10.17234/9789533793467.20)

BERNARDINA
PETROVIĆ

Novo se poglavlje u hrvatskome političkom, obrazovnom, kulturnom i znanstvenom životu otvorilo potkraj drugoga desetljeća 20. stoljeća i trajalo je tridesetak godina. Rasapom su se višenacionalne Austro-Ugarske Monarhije 1918. pokrenuli politički i državni procesi koji su izazvali velike promjene s dalekosežnim posljedicama. Razmatrajući utjecaj državne politike na jezičnu, to se razdoblje može promatrati u dvama vremenskim odsječcima od kojih se prvi ostvario kroz tri etape: I. odsječak: SHS, 1918–1941. (1. etapa: “vidovdanska”, 1918–1929, 2. etapa: “unionistička”, 1929–1939, 3. etapa: “banovinska”, 1939–1941) i II. odsječak: NDH, 1941–1945.

U prvoj se, “vidovdanskoj”, etapi jezične politike Kraljevine SHS, nestabilne i centralistički uređene države, pitanje jezika i pisma nametnulo kao jedno od najvažnijih pitanja. Centralizirani je državni aparat nametao srpsku jezičnu uporabu i poticao ćirilicu u službenoj komunikaciji. U tim je okolnostima osobito osjetljivo jezično pitanje u obrazovnome sustavu. Do ujedinjenja u Državu SHS u školskoj su se uporabi ustalili Maretićeva školska gramatika (četiri izdanja) i Broz-Boranićev pravopis (šest izdanja) koji će s manjim ili većim izmjenama odolijevati vremenu i održati se u uporabi. U godini uspostave Kraljevine SHS objavljeno je peto izdanje srednjoškolske

BILJEŠKE O ŠKOLSKIM KNJIGAMA.

DR. D. BORANIĆ: PRAVOPIS HRVATSKOGA ILI SRPSKOGA JEZIKA

Dužnost je svakoga obrazovanog domoroca da govori i piše jezikom čistim, razumljivim, pravilnim; odatle i potreba da pozna rječnik, gramatiku, pravopis narodnoga jezika. Sve se to za istinu priznaje i hvali, a opet se protiv toga još dosta griješi — i griješt će se tako dugo, dok se neka brzopleta gospoda pisci ne mahnu mišljenja, da ih ne vežu nikakva jezična pravila ni zakoni.

—
J. Majcen, Nastavni vjesnik, 1922.

✎ S. Musulin, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za I. razred srednjih i njima sličnih škola*, Zagreb, 1928.

✎ T. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, 1931.

✎ J. Florschütz, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje i slične škole*, Zagreb, 1940.

gramatike Tome Maretića (⁵1918) koja će do kraja “vidovdanske” etape doživjeti još pet izdanja (⁶1921, ⁷1923, ⁸1926, ⁹1927. i ¹⁰1928). Gramatika slijedi karadžićevsko-vukovsku koncepciju, a u metodološkom je i normativnom okviru bila i prijelomnom i osobitom, no zanemarila je višestoljetni razvoj i normiranje hrvatskoga jezika kao i korpus hrvatske književnosti. Nekoliko je desetljeća neprekinuto bila osnovni školski jezični priručnik. U godini proglašenja Vidovdanskoga ustava (1921) uz šesto je izdanje Maretićeve školske gramatike tiskano i četvrto (posmrtno) izdanje *Gramatike hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i nalik im škole* Josipa Florschütza. Iako je normativno i metodološki utemeljena na koncepciji hrvatskih vukovaca, ta se gramatika oslanja na hrvatska jezična obilježja prihvaćajući pojedina rješenja predmaretićevske norme. Zamjetnim se uvrštavanjem obilja primjera iz različitih funkcionalnih stilova hrvatskoga jezika uvjerljivo odmiče od vukovskih primjera iz narodne književnosti. Florschützova je gramatika nedvojbeno jedna od ponajboljih hrvatskih školskih gramatika uopće te se ističe preglednošću izlaganja gramatičke građe, primjerenim metajezikom i posezanjem za hrvatskoj jezičnoj tradiciji bližim rješenjima. U ovoj je etapi objavljeno prvo izdanje *Pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika* Dragutina Boranića (1921) čime je nastao iskorak iz dotadašnje brozovske pravopisne koncepcije i započela boranićevska pravopisna era koja će, prilagođavajući se promjenama u jezičnoj politici

i naredbama izvršne vlasti, potrajati do pedesetih godina 20. stoljeća. Boranićevim se pravopisnim priručnikom nastavlja pravopisno uporište hrvatskih vukovaca, fonološka koncepcija koju je koncem 19. stoljeća oblikovao Ivan Broz. Boranić će od ovoga pravopisa u novim izdanjima ujednačavati pravopisna rješenja s rješenjima srpskoga pravopisa provedena u drugoj etapi, a ponuđena u Beličevu pravopisu srpskohrvatskoga književnog jezika kao podlozi za izjednačavanje hrvatskoga i srpskoga pravopisa.

Druga se etapa u Kraljevini SHS može nazvati “unionističkom” jer je riječ o dugoj i za hrvatsku jezičnu zajednicu iznimno teškoj desetogodišnjoj etapi koja započinje šestosiječanjskom diktaturom (1929). Izvršna je vlast odmah započela s provedbom represivnih mjera jezične politike donoseći rješenje o *Pravopisnome uputstvu za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S. H. S.* koje je od školske godine 1929/30. postalo obvezno u školskome sustavu. Nametnute su promjene vodile zatiranju hrvatske pravopisne tradicije, a time i marginaliziranju hrvatskoga (književnog) jezika. U tih deset godina službeni je Boranićev pravopis objavio tri s *Uputstvom* usklađena izdanja — peto (1930), šesto (1934) i sedmo (1937) u kojima je unio temeljite izmjene pravila u odnosu na četvrto izdanje iz prve etape (1921) ili je uveo nova pravila ustrajno slijedeći *Uputstva*. U zadnjim je dvama izdanjima promijenjen i naziv jezika (*hrvatskosrpski* umjesto *hrvatski ili srpski*). Od gramatičkih se priručnika u školskoj uporabi

Razdoblje
1918–1945.

Školski
pravopisi

Školske
gramatike

I. DRŽAVA SHS 1918, KRALJEVSTVO SHS OD 1918. DO 1921,
KRALJEVINA SHS OD 1921. DO 1929, KRALJEVINA JUGOSLAVIJA OD 1929. DO 1941.

1. “VIDOVDANSKO DOBA”

Boranić (¹1921)
Boranić (²1923)
Boranić (³1926)
Boranić (⁴1928)

Maretić (⁵1918)
Florschütz (⁴1921)
Maretić (^{6,7}1923)
Maretić (⁸1925)
Maretić (⁹1927)
Maretić (¹⁰1928)

2. “UNIONISTIČKO DOBA”

Boranić (⁵1930)
Boranić (⁶1934)
Boranić (⁷1937)

Musulin (¹1928, ²1931, ^{3,4}1937)
Musulin (¹1929, ²1931, ³1934, ²1937)
Musulin (¹1930, ²1934, ³1938)
Musulin (¹1931, ²1934, ³1938)

3. “BANOVINSKO DOBA”

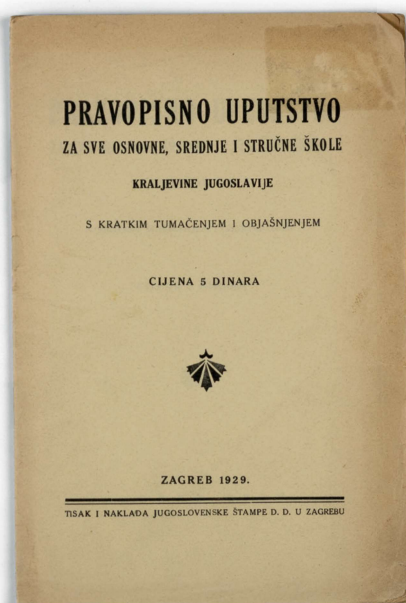
Boranić (⁴ (sic!) 1940)
Boranić (⁸1941)

Florschütz (⁴ prerađeno 1940)

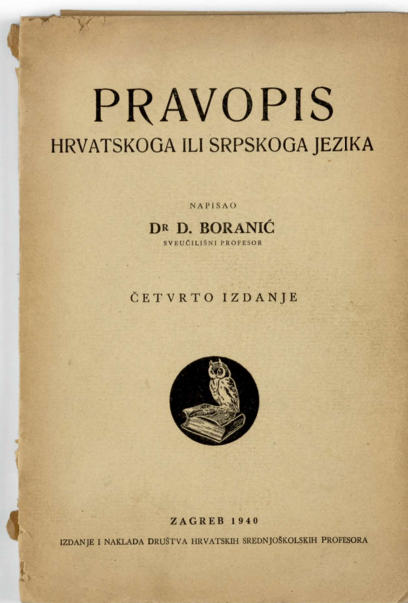
II. NEZAVISNA DRŽAVA
HRVATSKA (1941–1945)

***Cipra; Guberina; Krstić
(nije otisnuto, prvotisak 1993)
Klaić (1942)
Cipra; Klaić (1944)

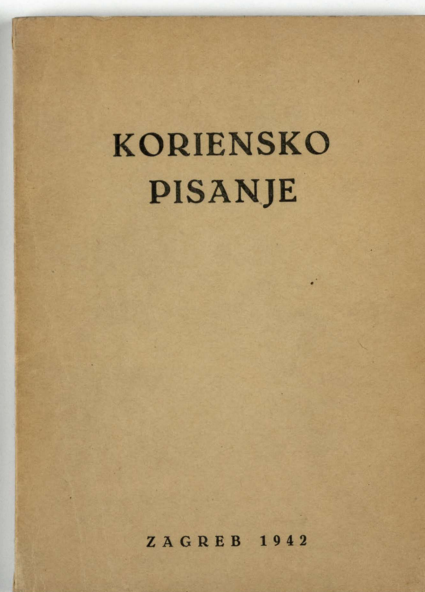
Florschütz (⁵ s “Izpravkom” 1941)
Florschütz (⁶ prerađeno 1943)

✎ Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Zagreb, 1929.

✎ D. Boranić, Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb, 1940.

✎ A. B. Klaić, Koriensko pisanje, Zagreb, 1941.

NA ODBRANU HRVATSKOGA JEZIKA!

Tko čita pomniji ne samo svakidašnje naše političke novine nego i naše stručne listove, pa poučne i zabavne listove, naše znanstvene edicije, šta više: tko prati i same listove namijenjene školskoj omladini vidi, da književni jezik pada svaki dan dublje i dublje, a mjesto njega diže se na površje nekaki jezik iznakažen svim mogućim pogriješcima i nepravilnostima. Kad bi taki “moderni” jezik ostao neopažen, t. j. kad ne bi zadirao i u sami narodni govor i u narodni život, mogli bismo za nj i ne hajati, ali nažalost posljedice takoga nakaznog jezika vide se i u spisima, koji zahvataju i u javni život. [...]

Sve te neprilike osjećasmo već u punoj mjeri do narodnoga našeg ujedinjenja, ali, moramo priznati, to se zlo poslije narodnoga ujedinjenja nije umanjilo, nego se nažalost još pojačalo i povećalo.

—
V. Rožić, Nastavni vjesnik, 1922.

LOŠI TRAGOVİ NAŠIH GIMNAZIJA

Za hrvatske zadaće valja reći troje: ne zadovoljavaju ni u sadržajnom ni u stilističkom pogledu ni u pravilnosti jezika. Tim je dakle dokazana savršena nepismenost velikog broja srednjoškolaca. Koliko je tu kriv školski sistem, rad pojedinih profesora i rad nesposobnih apatičnih učenika, teško je utvrditi i nakon duga psihologijskog rada. Nu ova žalosna pojava nameće dužnost svim odgovornim faktorima, da se ozbiljno pozabave ovim pitanjem, jer površnost inteligencije nije ništa drugo nego pakleni stroj, koji razara sve stoljetne i duševne i materijalne tekovine.

—
I. Dujmušić, *Nastavni vjesnik*, 1933–1934.

zadržala Maretićeva gramatika (¹⁰1928), s popisa je nestala Florschützova gramatika, a pojavila se nova školska gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje škole (¹1928. za prvi razred, ¹1929. za drugi razred, ¹1930. za treći razred i ¹1931. za četvrti razred) Stjepana Musulina kojom će se učenici (u nekoliko izdanja svake gramatike i pod različitim imenima) služiti do kraja druge etape. Muslinova je gramatika u metodološkom smislu unijela novu praksu u kojoj se gramatičko gradivo raspoređuje po razredima prema nastavnome programu određene škole, ali je koncepcijski slijedila unitaristička načela ujednačavanja hrvatskih i srpskih polazišta.

U trećoj su se, “banovinskoj”, etapi zbile burne političke promjene s posljedičnom uspostavom Banovine Hrvatske (1939), što se na planu jezične politike odrazilo u nastojanjima napuštanja unitarističke jezične politike. U školskoj je uporabi ostao Boranićev pravopis, no tiskano je novo

izdanje (⁴ (^{sic!} 1940) čijim se nazivom jezika (*hrvatski ili srpski*) i brojčanim naglašavanjem izdanja (četvrtim — *sic!*) nastojalo istaknuti da je riječ o pravopisnim rješenjima koja su bila na snazi prije *Pravopisnoga uputstva*. Na temelju je toga izdanja Boranić priredio osmo izdanje (⁸1941) koje će se u školskoj uporabi zadržati do provođenja pravopisne politike u NDH. Za školsku je uporabu odobrena Florschützova školska gramatika koju je 1940. kao ponovljeno (prepravljeno) četvrto izdanje iz 1921. priredio Stjepan Ivšić nudeći ju kao prijelazno rješenje prema gramatičkomu priručniku rasteću zatiranja hrvatske jezične tradicije.

Uspostavom Nezavisne Države Hrvatske započinje novi odsječak jezične politike u kojemu je nakon jezične unifikacije u Kraljevini SHS prioritet usmjeren rješavanju hrvatske jezične problematike, a izmjene su u skladu sa zakonskim propisima provodili članovi Ureda za hrvatski jezik čija je skrb bila i izrada školskih pravopisnih i gramatičkih priručnika hrvatskoga jezika. Za rješavanje pravopisne problematike prerađeni banovinski Boranićev pravopis nije odgovarao ni koncepcijom, ni naslovom, ni rješenjima. Ubrzo je započeo rad na *Hrvatskome pravopisu* (1941) Franje Cipre, Petra Guberine i Krune Krstića, no ostao je nedovršenim i neobjavljenim. Potom je kao prijelazno rješenje prema morfonološkome (“korijenskome”) pravopisu izrađen privremeni pravopisni priručnik morfonološke koncepcije *Koriensko pisanje* (¹1941, ²1942) Adolfa Bratoljuba Klaića. Taj je priručnik 1942. službeno odobren za školsku uporabu i to kao priručnik za nastavnike i propisana pomoćna knjiga za učenike u srednjim školama, uz obvezu da se s njim upoznaje učenike pučkih i produžnih škola. Privremenost je *Korienskoga pisanja* potrajala dvije školske godine (1942/43. i 1943/44.), sve do pojave *Hrvatskoga pravopisa* (1944) Franje Cipre i Adolfa Bratoljuba Klaića, prvoga i do sada jedinoga službenog hrvatskog pravopisnog priručnika morfonološke koncepcije.

Status je školske gramatike u NDH nešto drukčiji u odnosu na pravopis. Za jezičnu je politiku u NDH od školskih gramatika bila prihvatljiva Florschützova, osim naslova i primjera koji su odmicali od hrvatske književne tradicije. Zato su prosvjetne vlasti u NDH dijelu preostale naklade banovinskoga četvrtog izdanja promijenile korice i na njima naslov te ju objavili kao peto izdanje naslovljeno *Hrvatska slovnica* (⁵1941). Kao privremeni je školski priručnik odobreno novo, šesto izdanje (⁶1943) te gramatike djelomice prerađeno i naslovljeno *Hrvatska slovnica za srednje i slične škole* u kojemu su se rješenja još više nastojala približiti hrvatskoj jezičnoj tradiciji odabirom potvrda iz funkcionalnostilski različitih izvora. Florschützova je gramatika upravo primjer kako stručno i metodološki dobro napisan priručnik može odoljeti izazovima vremena i izvanjezičnim zbivanjima.

➤ J. Florschütz, *Hrvatska slovnica za srednje i slične škole*, Zagreb, 1943, prerađeno izdanje.

Razmatrajući jezičnu politiku u razdoblju od 1918. do 1945. dade se zaključiti da se kontinuirano provodio institucijski direktivni model jezične politike utemeljen na zakonskim propisima, što se odrazilo i na rješenja ponuđena u pravopisnim i gramatičkim priručnicima. Ulaskom u Kraljevinu SHS pravopisna se i gramatikografska hrvatska jezična tradicija zakonskim propisima nastojala ujednačiti sa srpskom, što je osobito došlo do izražaja nakon uvođenja šestosiječanjske diktature kada se snažno provodila jezična unifikacija. U banovinskoj su Hrvatskoj prosvjetne vlasti nastojale premostiti jaz i uspostaviti vezu s prekinutom hrvatskom tradicijom pa su za školsku uporabu odobrile preradbu Boranićeva pravopisa i Florschützove gramatike prema izdanjima prije jezične unifikacije. Okretanje se hrvatskoj jezičnoj tradiciji zbilo u četverogodišnjemu razdoblju Nezavisne Države Hrvatske koja će se održati do uspostave nove jezične politike u socijalističkoj Jugoslaviji.